

redan beforskat, för då är det ju inte synbarligen litet och oviktigt längre. Det här sättet att bedriva etnologi är produktivt och lustfyllt och genererar i bästa fall läsare utanför Akademia. Onekligen har det kommit många intressanta och uppmärksammade studier under de senaste decennierna. Men det medför också att det blir svårt att bygga vidare på, fördjupa och problematisera tidigare forskning på det område man gjort till sitt. Istället är det till idéernas och metodernas område som fördjupningarna och problematiseringarna hänvisas.

I det ljuset är det lämpligt att fortsätta diskussionen om filmernas plats i analysen en stund till. Det som studeras här är en typ av *tillställningar* med tydligt fokus: att gå på bio handlar om film. Film är själva *temat* och runt omkring det utspelas sedan en mängd andra aktiviteter. Här griper etnologen reflexmässigt in och visar att det som sker runt omkring, det som alla gör men inte särskilt uppmärksammar, är minst lika viktigt, ja kanske rentav ännu viktigare just därför att sker så obemärkt. Med Sjöholms terminologi kan vi beskriva bio som minst tre olika slags rum inneslutna i varandra. I det inre rummet finns temat, filmen. Runt det *evenemanget*, ett mellanrum där alla andra aktiviteter som Sjöholm så väl beskriver och analyserar utspelar sig. Det tredje rummet består av de diskurser som såväl det inre rummet som mellanrummet är inbäddade i.

Studier av diskurser runt särskilda laddade fält är numera rätt vanliga i svensk etnologi. Jonas Frykmans *Dansbaneeländet* och Per-Markku Ristilammis *Rosengård* är två goda exempel från Lund. De har en hel del likheter med Carina Sjöholms avhandling, men skiljer sig på en avgörande punkt. Medan de förstnämnda är tydligt avgränsade till diskurserna, ”talet om”, så handlar *Gå på bio* både om diskurs och om praktik. Mer exakt är det evenemanget och diskursen som undersöks, medan det ”inre rummet”, dit drömmar, längtan, nostalgi och ännu fler av avhandlingens viktiga ord hör, som mest diskuteras. Det medför att temats betydelse för det evenemang det är inneslutet i inte närmare kan belysas, inte heller vilken förbindelse mellan diskurs och praktik. Och det är synd när kunskapsmålet är ”vad bio och film gör med människor, men framför allt vad människor gör med dessa situationer” (s. 13). Det hade varit intressant att ta del i hur författaren tänkt när hon så att säga kastat loss temat från evenemanget, ”texten” från ”kontexten”.

Avslutning

Trots de problem jag pekat på är *Gå på bio* enligt min mening en bra avhandling. Den är välskriven, lättläst,

med många bra illustrationer. Bäst är de avsnitt om biogäendet där empirin står stark. Där finns konkretion som gör texten övertygande trovärdig. När vi kommer till det ”inre rummet”, upplevelsen av filmerna, minskar den empiriska detaljskärpan till förmån för mer generaliserade resonemang i socialpsykologisk anda. Förmodligen hänger det ihop med att skönlitteratur (samtida) och forskares texter (ofta nutida) i dessa avsnitt får ersätta minnesmaterialet och de samtida debattexterna. Ämnet är på flera sätt mycket intressant och relevant. För det första för att så många gick så ofta på bio i ”folkhem-Sverige”. För det andra för att det så tydligt framgår hur en aktivitet som att gå på bio kan avlockas stora och viktiga kunskaper om så mycket mer än just att gå på bio. För det tredje för den lovvärda ambitionen att ta sig an en sinnlig, estetiskt markerad expressiv form för att uttröna dess sociala och kulturella innebörder.

Owe Ronström, Visby

Lennart Zintchenko: *Stadens tidsbilder. Om minnen, erfarenheter och förväntningar utifrån stadens omvandlingar i Sverige 1880–1990*. Skrifter från Etnologiska föreningen i Västsverige 42/Göteborgs stadsmuseum, Göteborg 2003. 310 s., ill. English summary. ISBN 91-85838-64-0.

Lennart Zintchenko har skrivit en avhandling som i första hand uppehåller sig vid hur stadens förändringar under de senaste drygt hundra åren skildrats och diskuterats i svensk dagspress. Avhandlingen består av åtta kapitel, varav tre utgör dess empiriska stomme.

Redan från början gör författaren klart att avhandlingen fokuserar på det han benämner stadshistoriskt tidsmedvetande och kollektiv minnesbildning. Avhandlingens syfte, så som det presenteras på s. 15, är att undersöka vad klippssamlingar i förhållande till pågående urbana förändringsprocesser mellan åren 1880–1990 kan berätta om gestaltandet av staden som historisk företeelse och artikulerandet av en kollektivt gångbar minnesbildning.

Det stadshistoriska tidsmedvetandet vill avhandlingen fånga genom en analytisk läsning av ett stort antal tidningsklipp. Dessa har hämtats ur nio olika klippssamlingar, några med upphov hos privatpersoner och andra med en institutionell bakgrund. Samlingarna omspannar olika tidsperioder, vilka också delvis överlappar varandra. Som helhet har de nio samlingarna en bakre

tidsgräns år 1869 (Axel Raphaels klippsamling) och en främre 1990 (Malmö stadsbiblioteks och Svenska Tidningsartiklars samlingar). Ur de ursprungliga 20 000–30 000 klippen har Zintchenko valt ut ungefär 300 som aktivt används i avhandlingen. Urvalskriteriet har framför allt varit att arbeta med de artiklar som tydligt kombinerar en diskussion av stadens utformning med ett explicit tidsperspektiv eller tidsmedvetande. I avhandlingen har många av de ursprungliga tidningsartiklarna fotograferats av, vilket ger en känsla också för rubriksättning och illustrationer. Därmed får vi som läsare en känsla för artiklarnas samtidssammanhang som går utöver det sakliga innehållet. Det bildmaterial som därmed återges från det ursprungliga materialet har även kompletterats med författarens egna fotografier.

Avhandlingen har två tydliga huvudspår. För det första vill författaren kartlägga hur förändringsprocesserna, stadsförnyelsen, skildrats och bearbetats i sin egen samtid. För det andra förs en diskussion kring hur tidningsklipp i allmänhet och klippsamlingar i synnerhet kan användas som etnologiskt källmaterial. Dessutom finns som en underström genom hela avhandlingen, en anknytning till den mer allmänna diskussion som idag förs kring kulturarvsbegreppets utvidgning.

Teoretiskt har författaren valt att arbeta med ett strukturalistiskt perspektiv i Claude Lévi-Strauss anda. Detta har inneburit att analysen tagit sin utgångspunkt i upprättandet av binära oppositioner. I praktiken leder detta till att förändringsprocesserna diskuteras genom två dikotomiseringar: småstad–storstad resp. idyll–slum. Dessa motsatspar har valts eftersom de har varit framträdande i de genomgångna tidningsklipp. Detta är dock något som inte problematiseras i texten, utan vi får här lita till redovisningen av det empiriska materialet när det gäller att motivera val av det vi kan kalla analytiska glasögon. I de empiriska analyserna fungerar emellertid greppet bra och därför framstår den relativt tunna motiveringen egentligen inte som något problem.

Det gör inte heller det i våra dagar ganska anmärkningsvärda valet att förlita sig på en klassisk strukturalistisk analysmodell. Med det material och det kunskapsmål Zintchenko arbetat med hade åtminstone denna läsare en förväntning om att möta ytterligare en intelligent men numera ganska förutsägbar diskursanalys i Foucaults och kulturkonstruktivismens anda. I stället möter vi alltså något som väl rätteligen borde kallas en pre-poststrukturalistisk analys, eftersom det för en läsare är omöjligt att bortse från den poststrukturalistiska tradition som idag vilar tungt över både human-

och samhällsvetenskaperna. *Stadens tidsbilder* är en avhandling som skrivits som om poststrukturalismen aldrig uppträtt på den akademiska scenen. Detta är ett intressant och på många sätt modigt grepp. Men samtidigt bortser författaren då från att strukturalismen kom att utgöra ett avstamp för nya och inflytelserika teorbildningar. Vi vet ju alla hur olika diskursanalytiska och social- och kulturkonstruktivistiska perspektiv kommit att inta en dominerande plats i samhällsvetenskaplig och humanistisk forskning under 1900-talets slut. Jag tänker då inte minst på idéer kring makt och praktik i Foucaults anda, samt på teorier kring de språkliga konstruktionernas formerande betydelse för perceptioner/upplevelser och erfarenheter. Mot den bakgrunden kan det framstå som en smula problematiskt att idag skriva in sig i en strukturalistisk forskningstradition som om poststrukturalismen vore helt okänd.

I förhållande till materialet fungerar Zintchenkos verktyg klargörande. Att det fungerar beror delvis på att författaren visserligen ansluter sig till Lévi-Strauss strukturalism, men primärt gör det via författare som i sin tur omformulerat teorin. Med hjälp av historikern Reinhard Koselleck betonas här hur begrepp uttrycker och organiserar människors erfarenheter av tid. Författarens poäng är att de binära begreppen uttrycker specifika erfarenheter och förväntningshorisonter i fråga om tid, dvs. såväl upplevelser av det förgångna och nuet som förväntningar på framtiden. Nu markerar han mycket tydligt att det är det kollektiva – inte det individuella – tidsmedvetandet som står i centrum. Med hänvisning till kultursociologen Iwona Irwing-Zarecka definierar han att kollektiva minnen är något som lever och får sin förankring genom att vara närvarande i flera olika ramverk, dvs. i flera etablerade former för historiska tolkningar och meningssammanhang. Framför allt via hänvisningar till den franske litteraturteoretikern Gerard Genette kan Zintchenko distansera sig från den klassiska strukturalismens sökande efter arketyppiska motsatspar och i stället historisera sitt material.

Avhandlingens centrala problemfält kretsar kring *tid*, eller snarare hur ett tidsmedvetande uppstår och blir kollektivt, dvs. hur tid upplevs och integreras i människors medvetna vardagstillvaro.

De båda motsatsparen slum–idyll och småstad–storstad utgör grunden för var sitt omfattande empiriskt kapitel. I de olika skildringarna av den stadshistoriska utvecklingen är övergången från småstad till storstad ett centralt tema; framför allt beskrivningar av expansionen, i första hand i Stockholm men även i Göteborg

och Malmö. Vi får många inblickar i hur olika skribenter presenterat och förhållit sig till de omfattande stadsförändringarna. Det kan röra sig om Anna Lindhagens varma skildringar av Söder i Stockholm eller om entusiastiska beskrivningar av olika framtidsprojekt. I grunden kan man säga att de som bejakar städernas tillväxt använder storstaden som en positiv retorisk figur, medan skeptikerna lyfter fram småstadens fördelar. I det sammanhanget blir de diskussioner som fördes kring villastäderna och egnahemmen särskilt intressanta, eftersom man här finner flera exempel på hur skribenter försökt överbrygga motsättningen mellan storstad och småstad.

Liknande resonemang finns också i de klipp som behandlar den första generationens förorter, med deras ambitioner att vilja utgöra ett slags stad i staden. Författaren visar i denna genomgång hur småstad och storstad tenderar att målas upp som varandras motsatser, och där begreppen förknippas med en rad olika egenskaper som trivsel–otrivsel, vackert–fult, praktiskt–opraktiskt etc. I det följande kapitlet diskuteras så en läsning av klippet där motsatsparet slum–idyll sätts i centrum. Dessa båda begrepp används för att etikettera platser och knyts ofta i klippet samman med en uppfattning om tidens betydelse.

Spännande är det att läsa exempel på hur samma miljöer kan ges helt olika tolkningar, som t.ex. skildringarna av Voltafabriken (i Stockholm) som gjordes om till bostäder för hemlösa 1923. Här kan en skribent utmåla miljön som kaotisk, smutsig och omoralisk – medan en annan lyfter fram den motsatta bilden. Begreppet slum används sparsamt i de äldre klippet, men beskrivningarna av de materiella förutsättningarna leder tanken dit. Däremot uppträder idyll som benämning redan tidigt. Men medan slum tycks kunna karaktärisera såväl äldre som nyare bebyggelse tycks idyllen enbart kunna förknippas med en äldre bebyggelse av småstadskaraktär.

I artiklarna som tematiserar idyll och slum framträder också motsättningarna mellan bevarare och förnyare tydligt, i klassifikation pågår en strid om vilken bebyggelse som kan anses vara värdefull. Här finns då också tidiga ansatser att förskjuta bevarandebegreppet från den monumentala bebyggelsen till den enklare. Med många exempel visar författaren här hur slum allt mer framträder som det onda man vill komma bort ifrån genom att förnya staden. Slummen kommer därmed dels att förknippas med den äldre kåkbebyggelsen, dels, och framför allt under miljonprogrammets år, att framstå

som en hotande utveckling av de nya bostadsområdena. Att det blir slum som får den dominerande retoriska betydelsen i artiklarna hänger samman med att idyll är ett begrepp som svårligen kan appliceras på de moderna bostadsområdena, även när dessa uppfattas som föredömliga.

I många av artiklarna som refereras finns en ganska abstrakt samhällsanalys som ser ”industrisamhället” eller ”mekanisering” som de stora hoten mot den tidigare idyllen. Den viktiga poäng av handlingen plockar fram är, att slum och idyll utgör tidsmässigt och rumsligt förankrade företeelser – retoriska figurer skulle man kanske kunna kalla det – som påverkar samtidens värderande av stadsutvecklingen. De föränderliga laddningarna av konkreta stadsmiljöer med hjälp av dikotomin slum–idyll innebär i ett utsträckt tidsperspektiv inte att det är givet hur olika stadsmiljöer bör värderas.

Efter genomgången av hur de två oppositionsparen uppträder, väljer författaren att i bokens sjunde kapitel istället ta sin utgångspunkt i två av de vanligast förekommande artikelgenrerna; *strövtåg i stadsbilden*, resp. *invånarnas minnesbilder*. Skälet till att välja dessa två är att de kretsar kring uppmärksammandet av historisk tid och människors geografiska förankring i staden. Kännetecknande för båda genrerna är att de byggs upp genom en sammanfogning av beskrivningar av stadens fysiska miljöer med skildringar av inre upplevelser av dem. På så sätt skapas beskrivningar – eller bilder – av staden som också tjänar till att göra tiden tydligare för medvetandet, framför allt genom att nuet presenteras som en kontrast till det förgångna liksom till framtiden.

Genren strövtåg i stadsbilden spelar ofta med kontrasterna mellan hur det var ”förr” resp. med spekulationerna kring det som är i vardande, det som håller på att växa fram, och blir därmed kommentarer inte bara till tiden utan även till de rumsliga förändringarna. De beskrivningar som görs leder fram till positioner i diskussionen kring bevarande eller förändring av staden.

Den här typen av beskrivningar finns för såväl stadens äldre skikt som för villakvarteren och egnahemsområdena, där idylliska naturkvaliteter, ordning, ändamålsenlighet och god planering gärna lyfts fram, liksom de finns i en mer hotande form från de moderna förorterna, som gärna ges förstavelsen betong. Generellt lyfter författaren här fram att artiklarna bidrar till att hantera tiden med hjälp av den byggda miljön, vilket inte minst blir tydligt i skildringar som lyfter fram hur spåren efter den förgångna staden fortfarande finns kvar.

Flera gånger pekar författaren på hur skildringarna

av staden tjänar till att ”upptäcka och tillägna sig tidsperspektiv genom att skildra en föränderlig stads- och landskapsbild” (t.ex. s. 217). En av avhandlingens mest centrala poänger ligger i detta, nämligen att tidningsartiklarna genom kollektivt igenkännbara begrepp och företeelser förankrar staden i tid och rum.

1900-talet – och framför allt tiden kring sekelskiftet samt efterkrigstiden – präglas av snabba förändringar, vilket också aktualiserar frågan om bevarande. I tidningsmaterialet kan vi följa hur en ny bevarandefront utvecklas bredvid den som sedan långt tillbaka varit riktad mot det samhällsliga etablissemangets monumentala minnesobjekt. Med hjälp av begrepp som småstad och idyll lyfts det bevarandevärda i den vanliga bebyggelsen fram. I skapandet av denna typ av berättelser spelar återgivandet av barndomsminnen en viktig roll, därigenom tematiseras mobilitet resp. bofasthet både som värden och som sätt att konceptualisera staden i tidsliga termer.

I en avslutande diskussion sammanfattar och generaliserar Zintchenko sina resultat. Här tydliggörs dels den metodiska poängen i att forska på ett material som så tydligt är knutet till sin egen samtid och som inte utsatts för de förmedlingar över tid som finns t.ex. i ett intervjumaterial, dels understryks att det metodiska greppet, att leta efter betydelsebärande teman i klipp, inte lett till att han funnit något ständigt närvarande menings- och tolkningssystem, utan snarare en dynamisk process där teman bryts mot varandra. Det är motsatsparens referenspunkter och artikelgenrerna som kanaliseras och skildrar socialt förankrade erfarenheter, framtidsförväntningar och minnen på ett sätt som etablerar dem som ett stadshistoriskt medvetande. ”Artikelförfattarna etablerar ett historiskt tidsmedvetande genom återkommande beskrivningar som i ett aktuellt nu skapar en stad med både dåtid och framtid” säger författaren på s. 265.

Med hjälp av tematiseringarna lyfts också tidningsklippens potential som källkategori fram. Det är en av avhandlingens intressantaste sidor, att den vill diskutera klippssamlingar som en ingång till att förstå hur ett kollektivt minne växer fram. Till skillnad från mer tillfälliga anhopningar av klipp utmärks en klippssamling av att den uppstått genom medvetna insatser av en eller fler aktörer. Författaren noterar att arkivbildarnas intresse har påverkat vad som samlats, samtidigt som han skriver (s. 268) att han lämnat frågor som har att göra med samlarna, samlingarnas tillkomst och syfte utanför. På detta sätt blir det emellertid svårt att för-

stå skillnaden mellan en samling och en anhopning av klipp. Här hade en diskussion varit på sin plats om betydelsen av att de arkivbildare som skapat arkiven dels varit privatpersoner, dels institutioner som Göteborgs stadsbyggnadskontor och Malmö stadsarkiv. Man kan ju anta att de privata samlingarna skapats av personer med ett eget personligt intresse för stadsbyggnadsfrågor, medan t.ex. ett stadsarkiv snarare kan förväntas spara med ett mer systematiskt mål att samla allt som skrivs om stadsförändringar.

Zintchenko för ett intressant resonemang där tidningarna betraktas som ett av många ramverk som bidrar till att upprätta tidsmedvetande i ett samhälle. I förhållande till de regler som styr många av kulturarvsinstitutionerna, t.ex. museer och arkiv, hävdar författaren att det att samla tidningsklipp innebär att förhålla sig friare till reglerna. I diskussionen kring samlingarna förlitar han sig i hög grad på den brittiska museologen Susan Pearce och lyfter med hennes hjälp fram bl.a. att den tidsrymd en samling omspannar har betydelse för dess värde som källkategori. Ju längre tid, desto större värde. Här påpekar han också att en klippssamling kan sägas organisera mening och betydelse kring de grundläggande dimensionerna tid och rum – mellan då och nu och mellan här och där. Det som däremot är oklart i detta är på vilket sätt denna funktion skiljer sig när vi talar om en *samling*, jämfört med om vi talar om enskilda klipp, som ju också uttrycker förhållningssätt till tid och rum. Frågan är relevant och central eftersom Zintchenko inte bygger sina empiriska analyser på samlingarnas bilder av tid och rum, utan snarare på det intryck som skapas av de aggregerade klipp.

Men även om man kan ha kritiska synpunkter på att författaren inte riktigt lyckas förankra sin mer principiella diskussion kring klippssamlingarnas karaktär i den empiriska analysen, har den anknytning till och betydelse för förståelsen av hur kulturarv etableras. I avslutningen skriver han om klippssamlingarna som ett ramverk som ”lokaliseras, identifieras, benämns och upptäcker historiskt relevanta aspekter av stadsliv och stadsförändring” (s. 268). Sedan ger han exempel på andra ramverk som gör liknande saker och nämner bl.a. museer, kulturmiljövård, arkiv och akademisk forskning. Därefter konstateras att det att ”skapa och bevara klippssamlingar är att betrakta som en av många socialt förankrade ramverk” (s. 268). På så sätt blir etablerandet av klippssamlingar en del av den musealiseringprocess som pågår i samhället. Författaren definierar denna process som en mångfald av handlingar och praktiker som

leder fram till att vissa materiella objekt anses behöva bevaras och förmedlas till samhällets medlemmar både i nuet och i framtiden. Nu kan denna definition lätt uppfattas som att den lägger stor vikt vid det/de motiv som driver fram musealiseringen, snarare än vid samlandet som en handling som producerar vissa resultat i samhället. Samlare kan styras av många olika motiv, men deras samlingar, betraktade som resultatet av handling, kan få en museal funktion oavsett om detta var ett drivande motiv eller inte.

Denna fokusering på det abstrakta – i meningen det som inte är påtagligt – kännetecknar flera av avhandlingens resonemang. Man kan t.ex. sakna resonemang kring platsens betydelse. Nu har sådana diskussioner helt kommit i bakgrunden för den dominerande tematiseringen av tid. I de använda klippen – inte minst i skildringar som bygger på barndomsminnen – finns många referenser till de konkreta upplevelserna genom syn, lukt, ljud och känsla. Men här har författaren konsekvent valt att utföra sin analys med avseende på tidsdimensionen och därmed sökt de sammanhang som överskrider det lokala. I denna analys finns en tydlig fokusering på de generella mentala processer som kan sägas ha skapat kollektiva minnen. Detta hänger naturligtvis nära samman med det material författaren arbetar med, som främjar ett intresse för föreställningarnas och språkets värld på bekostnad av närvaron av aktörer. Därmed framträder emellertid inte heller de frågor kring makt och inflytande över tidningsspaltarna som haft betydelse för det material avhandlingens arbetat med. Denna frånvaro understryks av att avhandlingen är märkligt fri från agerande individer. De upplevelser av förändring, av tidens gång, som är utgångspunkten för resonemanget uppträder enbart via tidningsartiklarnas texter. Den kollektiva minnesbildning som är avhandlingens grundläggande tema och som uppstår genom de mångas vardagsliv, möter vi enbart genom den enskildes kreativitet så som den möter oss i tidningsartiklarna. Tidningsskribenterna uppträder som en länk som både uttrycker och befäster allmänt spridda uppfattningar kring det förgångna, nutiden och framtiden. Tidningsklippen är ”ett material som medger inblickar i de dynamiska processer där det individuella blir något kollektivt gångbart” (s. 27) och som en minnesförmedling som redan vid sin tillkomst var avsedd att rikta sig till en samtida social omgivning.

En recension av en ny avhandling artar sig lätt till att bli en genomgång av dess svaga punkter och kanske framför allt av vad den inte har haft för avsikt att penetrera. Som helhet är dock Lennart Zintchenkos

avhandling ett viktigt bidrag till etnologin. Den är teoretiskt konsekvent genomförd. Detta innebär inte att den därigenom är oproblematiserad, utan tvärtom så reser den – som all intressant forskning – nya frågor. Men den är intressant därför att Zintchenko visar på möjligheterna i en teoribildning som inte längre är på modet.

Avhandlingen är empiriskt mycket rik. Den innehåller en mängd av referenser till grundmaterialet och gör det möjligt för en läsare att inte bara följa resonemanget utan också uppleva sig som mer vetande efter läsningen än innan. Tidningsklippen refereras utförligt och det är lätt att få en tydlig bild av de framställningar författaren lutar sig mot. Avhandlingen är på detta sätt emellertid inte bara empiriskt intressant. Genom att systematiskt borra i tidningsklippen har avhandlingen också stora metodologiska förtjänster i att problematisera klippssamlingar som en etnologisk källa. Därmed öppnar den vägen både till en djupare förståelse av en stor och ännu ganska outnyttjad källkategori och till en bredare förståelse av samhällets musealiseringprocesser.

Kjell Hansen, Lund/Stockholm

Anders Houltz: *Teknikens tempel. Modernitet och industriarv på Göteborgsutställningen 1923*. Stockholm Papers in the History and Philosophy of Technology. Gidlunds förlag, Hedemora och Göteborgs Stadsmuseum, Göteborg, 2003. 343 s., ill. English summary. ISBN 91-7844-625-2.

Forskning om 1800- och 1900-talens internationella industriutställningar är ett etablerat område. Anders Houltz avhandling om Jubileumsutställningen i Göteborg 1923 är ett bidrag till detta forskningsfält. Det intressanta med just Göteborgsutställningen är att den inträffade vid en tidpunkt då en viss mättnad infunnit sig när det gällde anordnandet av världsutställningar av det här slaget. En annan omständighet var att första världskriget förtagit mycket av glansen kring denna typ av evenemang som uttryck för en civiliserad och fredlig samhällsutveckling. Dessutom rådde det i Sverige vid början av 1920-talet en viss pessimism över den närmaste framtiden för svensk industri. Det sena 10-talet och tidiga 20-talet kännetecknades i Sverige, enligt Houltz, av en utbredd arbetslöshet och många industrinedläggningar.

Mot denna bakgrund blir Jubileumsutställningen i Göteborg intressant genom att den var en lokalt och nationellt mobiliserande kraft. Som evenemang tillkom